

O'RTA ASRLARDA ANGLIYADA IJTIMOIIY SIYOSIY JARAYONLAR

Ubaydullayev Humoyiddin

*Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti Tarix (mamlakatlar
va yo'nalishlari bo'yicha 2-kurs talabasi*

Annatsiya: *Angliyada o'rta asrlar davlatining shakllanishi Britaniya orollarining ko'plab bosib olinishi bilan bog'liq. V asrgacha ular Rim hukmronligi ostida edilar. Rimliklar ketganidan keyin orollarga german qabilalarining (frizlar, anglar, sakslar, jutlar va boshqalar) qurolli guruhlarini hujum qilib, mahalliy aholini talon-taroj qilib, materikga qaytgan. Biroq, V asr oxirida. bu qabilalar Britaniyani egallab, shimolga (Shotlandiya) va g'arbga (Uels) tub aholi - keltlarni siqib chiqara boshladilar. Ushbu maqolada o'rta asrlarda angliyada ijtimoiy siyosiy jarayonlar haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.²⁰*

Kalit so'zi: *Rimliklar, Shotlandiya, Feodallar, Sharqiy Angliya*

KIRISH

VI-VII asrlarga kelib. beshta Britaniya orolida yettita anglosakson "varvar davlati" tashkil topgan. Bu davlatlarning barchasi qabilaviy tuzum qoldiqlari bilan erta sinfiy jamiyat bosqichida edi. Ular o'rtasida doimiy ravishda qo'shni davlatlarni egallashga qaratilgan urushlar boshlandi. Va faqat IX-X asrlarda. Uesseks qirollari o'z hokimiyatlarini "Angliya" deb atalgan butun mamlakat bo'ylab kengaytirishga muvaffaq bo'lishdi. 1066 yilda Angliyani Normandiya gertsogi Uilyam bosib oldi, u Rim papasining marhamati bilan ingliz qirg'oqlariga tushdi va Xastings jangida Garold qo'shinlarini mag'lub etib, uning taxtini egalladi. Shu paytdan boshlab rivojlanishning mutlaqo yangi bosqichi boshlanadi 1086 yilda u barcha erkin odamlardan, ularning bir-biriga bo'lgan munosabatidan qat'i nazar, unga sodiqlik qasamyod qilishlarini talab qildi. Bu Uilyamga Angliyada "mening vassalimning vassali mening vassalim emas" tamoyilining tarqalishining oldini olishga imkon berdi. Ushbu voqealardan so'ng feodallar ikki guruhga bo'linishni boshladilar: yirik baronlar-eng yirik yer egalari, yepiskoplarning ko'pchiligi va eng yirik abbatlar, shuningdek, qirolardan erlarni fif sifatida olgan kichik baronlar. Harbiy xizmatni bajarish majburiyati bilan 400 dan 600 gektargacha. Ular keyinchalik Exquires sifatida tanildi va "Sir" unvonini oldi. 1086 yilda fiskal maqsadlarda aholini ro'yxatga olish o'tkazildi, bu "Domesday Book" deb nomlandi. Ushbu ro'yxatga olish ma'lumotlariga ko'ra, Angliyada 1,5 million kishi yashagan. Ulardan 14% frimenlar va soukmenlar edi, ular asosan Shimoliy-Sharqiy va Sharqiy Angliya grafliklarida joylashgan. Ular sharbatlar deb ataladigan qishloqlarda

1. Sh. Ergashev "Jahon tarixi, yangi davr 1- qism" "O'zbekiston" Toshkent – 2013.

yashab, xo'jayinlarning kuchini hali bilmagan yerlarga egalik qilishgan. Ular o'zlarining huquqiy maqomlariga ko'ra, ritsarlarga yaqinlashdilar. Biroq, XI-XIII asrlarda, aholining bu toifasi asta-sekin mayda ritsarlikka va ingliz dehqonlarining boshqa navlariga aylandi. Domesday Book kitobiga ko'ra, dehqonlarning asosiy qismi villalar tomonidan ifodalangan. Angliyada ularning 109 mingtasi yoki barcha egalarining 41 foizi, ekin maydonlarining 45 foizi ulardan foydalanilgan. Ular to'la huquqli, erga qaram dehqonlar edi. Ularga feodallar tomonidan er berilgan, ularga naqd va naqd to'lovlar to'lash, shuningdek, muntazam ravishda ishlab chiqarish majburiyatini olgan. Avvaliga ular shaxsan erkin deb tan olingan va qirollik yurisdiksiyasi ularga tegishli edi. Biroq, kelajakda ularning holati sezilarli darajada o'zgardi. XII asr boshlarida allaqachon. Vilyanlar serflarga aylandilar.

Yersiz va yersiz dehqonlar, qiyomat kitobiga ko'ra, bordariya va kotariya deb atalgan. Ular mamlakat aholisining 32% ni va ekin maydonlarining 5% ni tashkil qilgan. Kelajakda kotters o'z nomlarini saqlab, bordariya bilan birlashdi. Ularning huquqiy maqomiga kelsak, bu Villanianga aylandi. Shaxsiy xizmatda bo'lgan serf qullarning kichik qatlami ham omon qolgan. Normandlar istilosidan keyin mamlakatda 80 ta shahar bo'lib, ularda aholining 5% i istiqomat qilgan. Bu shuni ko'rsatadiki, shahar aholisi hali mustaqil ijtimoiy guruh sifatida harakat qilmagan. Siyosiy tizim. Yuqoridagi chora-tadbirlar tufayli Angliyada ancha kuchli qirol hokimiyati o'rnatildi. Qirol barcha darajadagi feodallarni o'ziga qaram qilib qo'ydi va eng yuqori lavozimlar bosqinchilarga tegishli bo'lgan butun davlat apparatini o'ziga bo'ysundirdi. Bunday "feodallar ustidan oson g'alaba"ga erishishning sababi, ularning o'zlari o'z manfaatlarini mahalliy aholidan himoya qiladigan kuchli hukumatdan manfaatdor edilar. Bundan tashqari, Vilgelm musodara qilingan yerlarni mamlakatning turli qismlarida (manor deb ataladigan) ataylab taqsimlagan, bu esa feodallar hokimiyatini mustahkamlashga yordam bermagan. Shtatda yirik yer egalari va qirolning yaqin sheriklaridan tashkil topgan qirol kuriyasi katta ahamiyatga ega edi. Bu kuriya uch shaklda harakat qilgan: feodallar qurultoyi sifatida; oliy sud sifatida; davlat boshqaruvining oliy organi sifatida. Feodallar qurultoyida ayniqsa muhim masalalar ko'rib chiqildi. Muhokama qilingandan keyin chiqarilgan qirolning aktlari turli masalalar qurultoyda "baronlarim bilan maslahatlashgandan keyin va ularning roziligi bilan" formulasi bilan birga edi. Qirollik kuriya a'zolarining soni va uning vakolatlari aniqlanmagan. Yuqori mansabdor shaxslar davlatda o'sha paytda qo'shinni boshqargan marshal; podshohning yer va mulkini boshqargan kamerlen; shuningdek, qirolning shaxsiy kotibi hisoblangan va butun davlat kantsleriyasiga rahbarlik qilgan kansler. Biroq, eng muhim lavozim oliy sudya - odat va rim huquqi bo'yicha mutaxassis bo'lib, u qirolning birinchi yordamchisi bo'lgan va u yo'qligida uning o'rnini egallagan. Shunday qilib, yuqorida sanab o'tilgan lavozimlarning vakolatini hisobga olgan holda aytishimiz mumkinki, bular ilk feodal davlat apparati uchun odatiy lavozimlar edi.

Shu yerda Angliya tarixiga xos bo'lgan bir xususiyatni alohida ko'rsatib o'tish joizdir. Krepostnoy dehqonlarning ahvolini og'irlashtirishga va ularni feodal mulk

egasiga yanada ko`proq tegardi. XIII asrda Angliyada qishloq xo`jaligi intensiv rivojlanadi, uch dalali almashlab ekish keng tarqaladi. Mamlakat aholisining ko`payib borishi yangi yerlarni ochishga ehtiyoj tug`dirdi. O`rmonlarni tozalash va botqoqliklarni quritib, haydaladigan yerlarni ko`paytiradilar. Flandriya va Italiyada Angliya yungiga ehtiyoj kuchayishi tufayli chorvachilik rivojlanib bordi (ayniqsa qo`ychilik.) XIII asrda shaharlar aholisining ko`payishi tufayli qishloq xo`jalik mahsulotlariga, ayniqsa g`allaga talab oshadi. Natijada feodal va dehqon xo`jaliklari bozor munosabatlariga keng kirib boradi. XII asr oxiri-XIII asrda muntazam ichki iqtisodiy aloqalar mustahkamlanadi. XIII asrda ichki milliy bozor yaratilib, London uning markaziga aylanadi. Qishloq xo`jaligi bilan shug`ullanuvchi hududlarning erta ma`lum bir mahsulotga ixtisoslashuvi mamlakat ichida savdo munosabatlarining erta rivojlanishiga yordam beradi. Janubiy, Markaziy, Sharqiy Angliya – g`alla, Shimol va G`arbiy hududlarda chorva mahsulotlari va yung etishtirgan. Tovar – pul munosabatlarining rivojlanishi xo`jalikning barshchina-krepostnoylik tizimini yemirib, ko`plab xo`jaliklarda pul rentasiga o`tiladi. Bazi pomest`elarda yerga ishlash uchun kotterlar va batraklarning yollanma mehnatidan foydalanilgan. Yirik pomest`elarda, ayniqsa cherkov votchinalarida bozor munosabatlari ta`sirida domenlar kengaytirilgan, barshchina–krepostnoylik tartiblari mustahkamlangan. Ko`proq qishloq xo`jalik mahsulotlari yetishtirish uchun jamoa yerlari, o`rmonlarni tozalash evaziga domen yerlarni kengaytirganlar. XIII asrda pul rentasi tarqalishiga qaramasdan xo`jalikning barshchina krepostnoylik tartiblari muhim o`rin tutgan. Tovar-pul munosabatlari ta`siri ostida yirik va mayda feodallar o`rtasidagi farq XIII asrda yana ham keskinlashadi. Endi farq feodalning daromadi yoki yer miqdori bilan emas, balki xo`jalik faoliyati va siyosiy pozitsiyasi bilan belgilanadi.²¹

XIII asrda tovar - pul munosabatlariga ritsarlar qizg`in kirib boradilar. Ularning xo`jaligida pul rentasiga o`tilib, yollanma mehnatdan foydalanilgan. Ritsarlar harbiy ishlardan xo`jalik ishlariga o`tadilar. Ichki bozorni rivojlanishidan, qirol to`lovlarini qisqartirishdan va yirik feodallarning huquqini cheklashdan, davlatning markazlashuvidan manfaatdorlik ularni shaharliklar va erkin dehqonlarning yuqori tabaqasi bilan yaqinlashtiradi. Shunga ko`ra Angliyada feodallar sinfi Frantsiyadagi va Germaniyadagi kabi yopiq toifaga aylanmaydi. Har bir erkin yer egasi 20 – 40 funt yillik daromadi bo`lsa, ritsar unvonini qabul qilib dvoryanlar qatoriga qo`shilish mumkin bo`lgan. Baronlar barshchina usulini va toifaviy imtiyozlarni saqlab qolishga harakat qilganlar. Angliyada hunarmandchilik va savdo markazi sifatida shaharlar X–XI asrlarda paydo bo`ladi. Ammo eng qadimgi shaharlar Rim imperiyasi hukmronligi yillarida harbiy istehkom va lagerlar ko`rinishida paydo bo`lgan edi. Masalan: Kolchester, Manchester, Vinchester, Rotchester. So`nggi Rim imperiyasi yillarida Georg

2. Sh. Ergashev "Jahon tarixi, yangi davr 1- qism" "O`zbekiston" Toshkent – 2013.

Veber ma'lumotiga ko'ra, Britaniyada 28 ta shahar bo'lgan. Biroq bu shaharlarning ko'pchiligi anglo- saksonlar istilosi davrida vayron qilingan edi. "Dahshatli sud kitobi" ma'lumotlariga ko'ra Angliyaning 1,5 mln. aholisining 5% ning shaharlarda yashaganligi Angliyaning qishloq xo'jalik mamlakati bo'lib qolaverganligini ko'rsatadi. Mavjud 80 dan ortiq shahar aholisi dehqonchilik bilan shug'ullanib, qishloqlardan istehkomlari va hokimlari bilan farq qilar edilar. Hunarmandchilik asosan, London, Boston va York shaharlarida rivojlangan edi. XIII asr mobaynida shahar oligarxiyasi (savdogarlar, sudxo'rlar) va shahar kambag'allari o'rtasida shahar boshqaruvida qatnashish uchun kurash davom etadi. Harmandchilikning dastlabki va keng tarqalgan turi bu yerda jundan buyumlar tayyorlash va movutchilik hisoblangan. Jun ishlab chiqarish, jun buyumlari tayyorlash va movut tayyorlash kasbi Angliyada qadim vaqtlardan beri mavjud edi. Jundan tayyorlanadigan matolarni ishlab chiqarish tashqaridan xom ashyo keltirishga bog'liq emasligi bu sohaning rivojlanishiga asosiy sabab edi.²²

Qo'ychilikning erta rivojlanishi Angliyada normandlar kelishdan ancha oldin, qishloq movutchiligining keng tarqalishiga olib keldi. O'sha vaqtda movutchilik uy sanoati ko'rinishida mavjud bo'lib, yirik yer egaligidagi "Qo'shimcha ishlab chiqarish" edi. Shaharlarda jamlangan movutchilik o'zining ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatiga ko'ra qishloq movutchiligidan farq qilardi. Bu endi yer egaligidagi qo'shimcha mashg'ulot bo'lmasdan, mustaqil faoliyat ko'rsatuvchi hunarmandchilikning alohida turi bo'lgan kasb edi. XII-XIII asrlarda movutchilik ingliz shaharlarining ko'pchiligiga tarqaldi. Hunarmandchilikning bu turi ayniqsa London, Vinchester, York, Linkoln, Kemridj, Norich, Oksford, Leyster kabi shaharlarda keng tarqalgan edi. Ayniqsa, Linkoln shahrida ishlab chiqariladigan alvonqizil rangli movut o'zining sifatining yuqoriligi bilan mashhur bo'lgan. Hunarmandchilik uyushmalari bo'lgan gildiyalar ingliz shaharlarida XI asr oxiri va XII asrda paydo bo'lgan. Hunarmandchilik gildiyalari to'g'risidagi hozircha aniq bo'lgan birinchi hujjat 1130 yilga oid bo'lib, unga ko'ra hunarmandchiligi rivojlangan shaharlar qirollik xazinasiga ma'lum miqdorda soliq to'lab turganlar. Angliyada savdo-sotiq munosabatlari va pul tizimining rivojlanishida Vilgelm I tomonidan kiritilgan o'zgarishlar muhim ahamiyatga ega bo'ldi, ya'ni tanga pul zarbxonalari bo'lgan shaharlardan monetagium deb atalgan maxsus soliq undirildi, qirolning Tauerda joylashgan bosh pul zarbxonasi mamlakat hududidagi barcha zarbxonalar uchun tanga pullarning muhrini (tamg'asini) tayyorlab beradigan markazga aylantirildi. Boshqa shaharlardagi pul zarb qiluvchilar Tauerdagi zarbxonaga kelishar va bu yerda pul to'lashib muhr sotib olishar va pul zarb qilish huquqiga ega bo'lishar edilar. Tanga pullar muhrlarini yuqori darajada tayyorlashga e'tibor berilgan. Vilgelm qirollik zargari va muhrlarni tayyorlovchi qilib, kelib chiqishi

3. T. O'. Salimov Jahon tarixi (Yevropa mamlakatlari V – XV asrlarda Universitet Toshkent – 2014.

nemis bo'lgan Vilgelm fits Ottoni tayinlagan. Dastlabki anglonormandlar qirolligi davrida bu lavozim merosiy bo'lgan.

Vilgelm I ning bu sohadagi yangi tartiblari G'arbiy Evropada anglo-normandlar tanga pullari tizimining eng takomillashgan pul tizimi darajasiga ko'tarilishiga olib keldi. Keyinchalik savdo markazlarida joylashgan shaharlar mahalliy hokimiyatlariga o'zlarining tanga zarb etuvchilariga ega bo'lishga ruxsat berildi. Yirik shaharlarda ularning soni bir nechtaga yetgan. Genrix I davriga kelganda Angliyada 94 ta tanga pul zarb qiluvchilar bor edi.²³

XULOSA.XI-XV asrlar Angliya tarixi uchun juda muhimdir. Bu davrda Angliya normanlar tomonidan bosib olindi va normanlar ta'sirida qoldi. Normandlar ingliz xalqi bilan birlashib, yangi madaniyat va tilni shakllantirdilar.

Bu davrda Angliyada feodal tuzum keng tarqaldi. Feodal tuzum - mulkdorlar o'z yerlarini dehqonlarga ijaraga berib, buning evaziga ularning xizmatlarini oladilar. Bu tuzumda yer egalari qirol amrlariga bo'ysunishlari kerak edi²⁰. Bu vaqtda Angliyadagi cherkov ham ancha kuchli edi. Cherkov jamiyatning barcha qatlamlarida ta'sir o'tkazgan va odamlar hayotiga jiddiy aralashgan. Cherkov ta'lim muassasalariga ham egalik qildi va bu davrda Angliyada savodxonlik darajasi oshdi. XIII. Asrning oxirlarida Angliyada Magna Carta deb nomlangan hujjat imzolandi. Bu hujjat qirolning vakolatlarini cheklab, xalq huquqlarini himoya qilgan. Magna Carta Buyuk Britaniyada demokratiya tarixidagi muhim bosqichdir. XIV-asrda Angliya Yuz yillik urush deb nomlangan bir qator urushlarni olib bordi. Bu urushlar Angliya va Fransiya o'rtasida bo'lgan. Urushlar natijasida Angliya Fransiyadagi yerlaridan ayrildi.

XV XVI asrda Angliyada Lankaster va York sulolalari o'rtasida "Atirgullar urushi" deb nomlangan fuqarolar urushi bo'lgan. Bu urush natijasida York sulolasi g'alaba qozondi va hokimiyat tepasiga Tyudorlar sulolasi keldi. Bu davrda Angliyada ham san'at va adabiyot ravnaq topdi. Shoser, Shekspir, Marlo kabi mashhur yozuvchilar o'z asarlarini shu davrda yozganlar. Natijada XI-XV asrlar Angliya tarixida muhim davr hisoblanadi. Bu davrda Angliya feodal tuzum, cherkov hokimiyati, Magna Carta, Yuz yillik urush va Atirgullar urushi kabi voqealarga duch keldi. Biroq, bu davrda Angliya madaniyati, san'ati va adabiyoti ham sezilarli yutuqlarga erishdi. Bozor munosabatlari qaror topishi sharoitida o'ta muhim va dolzarb vazifalarimizdan biri «Kadrlar tayyorlash milliy dasturini hayotga tadbiq etish dasturi orqali yuksak zamonaviy talablarga javob beradigan, yangicha fikrlaydigan, mamlakatimizning kelajagini ishonib topshirish mumkin bo'lgan yosh kadrlarni tarbiyalash»dir, deb ta'kidlaydi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov. 73 yil hukmronlik qilgan sho'ro tarixshunosligida jahon tarixi ham buzib

4. Prof. V. F. Semyonov "O'rta Asrlar tarixi" O'qituvchi" Toshkent 1978

talqin qilindi. Jahon tarixi va umuman insoniyat tarixi urushlar, xunrezliklar, bir-birlarini mahv etish, qatl etishdan iborat qilib qo'yildi. Iqtisodiy bazis ustqurmaga nisbatan belgilovchi asosiy omil deb hisoblash, uni absolyutlashtirish inson ruhiyatining, ijodiy faolligini mensimaslikka, shaxsning umuminsoniy ideallar bilan uyg'unlashgan qadriyatlarini inkor qilishga olib keldi. Inson betakror shaxs sifatida emas, sinfning vakili sifatida qaraldi. Jahon xalqlarining o'tmish tarixini o'rganganimizda, biz bu kabi g'oya, tarixni sinfiy kurashlar nuqtai nazaridan baholash yoki noo'rin bo'rttirib ko'rsatishlardan saqlanmog'imiz zarur. Tarix sahnasida inson o'zining fazilatleri va nuqsonlari bilan hamisha asosiy omil bo'lib kelgan. Shu sababdan o'tmishni jonli, doimiy rivojlanishda bo'lgan mujassam birlik - ya'ni insoniyat tarixini bilmay turib biz bugungi kunni tushunishimiz, bo'layotgan jarayonlarni anglab etishimiz qiyin bo'ladi. Vatanimiz tarixi jahon tarixi fanining bir qismi ekan, buni anglash yosh avlodni vatanparvarlik va baynalmilallik ruhida tarbiyalashga yordam beradi. Jahon tarixini o'rganish natijasida boshqa millat va xalqlarni hurmat qilish, ularning urf-odatleri va tarixini qadrlash ko'nikmalari shakllanadi. Bundan tashqari, O'zbekistonning jahon xalqlari tarixida tutgan o'rnini ilmiy baholab, uni jahon hamjamiyatidagi mavqeini belgilaydi. Tarixiy taraqqiyot insoniyatning asrlar osha to'plangan bilimlarini, ongi, maqsadleri, talablari ko'payib borishi bilan uzviy bog'liqdir. Insoniyat tarixi va taraqqiyoti haqida to'la va batafsil tasavvur, bilim hamda tushunchalarga ega bo'lish yoshlarning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib etishishida muhim o'rin tutadi. Zotan, komil inson tarbiyasi davlatimiz siyosatining ustuvor sohasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh. Ergashev "Jahon tarixi, yangi davr 1- qism" "O'zbekiston" Toshkent - 2013.
2. T. O'. Salimov Jahon tarixi (Yevropa mamlakatlari V - XV asrlarda Universitet Toshkent - 2014.
3. Prof. V. F. Semyonov "O'rta Asrlar tarixi" O'qituvchi" Toshkent 1978